

De bouwstenen van BEELD

Er zijn zeven bouwstenen in het domein beeld. Ze zijn doorgaans allemaal in een werk aanwezig. Bij sommige werken is de manier waarop de bouwsteen toegepast is zeer sterk. Die werken gebruiken we als voorbeelden om de bouwstenen toe te lichten. Door de kennis van de bouwstenen kun je bewuster je eigen expressie versterken. Een overzicht:

KLEUR

De kleur van materie, zoals primaire en secundaire kleuren, kleurtinten en kleurverzadiging.

TEXTUUR

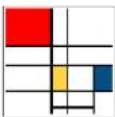
De weergave van een oppervlak in een twee- of driedimensionaal werk.

LIJN

Een verbinding tussen punten. Er zijn verschillende lijnsoorten.

RUIMTE

De ruimte innemen of de ruimte suggereren in een plat vlak.

VORM

De uiterlijke gedaante, in het vlak bepaalt de omtreklijn de vorm, in de ruimte zijn dit vlakken.

LICHT

Het spelen met donker en licht, schaduw en lichtinval in beeldend werk.

COMPOSITIE

De ordening van elementen in het vlak of de ruimte. Door de vormgeving kan verschillende effecten oproepen.

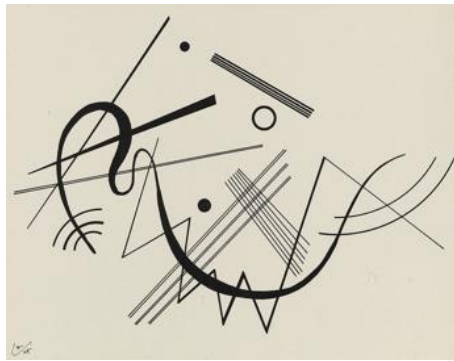
De bouwsteen LIJN

Wat is lijn?

Deze bouwsteen gaat over het lijnenspel in een beeldend werk, lijnen die op verschillende manieren weergegeven kunnen worden. Van licht, kronkelend en speels tot zwaar, recht en rigide. In de wiskunde is een lijn een verbinding tussen twee punten. Die verbinding kan op verschillende manieren gebeuren. Lijnen vind je zeker in vlak werk, denk maar aan tekeningen maar ook in ruimtelijk werk kan je met ijzerdraad, riet of textiele materialen lijnen weergeven.

Lijnsoorten

De lijn kan recht lopen of zigzag, golvend, onderbroken, dun of dik zijn, in een boogje, in lussen, kronkelend, ... Met een gesloten lijn kun je een vorm weergeven, dat noemen we de contour of omtreklijn.

W. Kandinsky (1925), *Drawing for diagram 17*

Lijnvoering

De manier waarop of de gevoeligheid waarmee de lijn is aangebracht. We gebruiken hiervoor woorden als hard, zacht, subtiel, nerveus, voorzichtig, schetsend, ruw, speels, soepel, vloeiend, ... zoals de krachtige lijnen in het werk van Kirchner.

Ernst Ludwig Kirchner (1914), *Study on Red Tart*

Lijnstructuur

Lijnstructuur verkrijg je door herhaling of ritme van lijnen. Denk maar aan arceren, lijnen waarmee je patronen tekent. Een lijnstructuur ontstaat om een oppervlak weer te geven zoals de golven van de zee of lijnen in een boomschors.

J. Dubuffet (1966), Zelfportret

Beweging

Met lijnen kun je ook **beweging** weergeven, denk maar aan figuurtjes in een stripverhaal. Of geuren.

De bouwsteen KLEUR

Wat is kleur?

De bouwsteen *kleur* gaat over geel, blauw en rood en zoveel andere schakeringen. Hiermee beschrijf je de uiterlijke kleur van de materie, het oppervlak. Zonder licht kun je geen kleur zien. Probeer maar eens in het donker naar een blauw vlak te kijken. Maar ook de kleur van het licht beïnvloedt de kleur die je waarneemt. Door een kleurfilter zie je de kleuren helemaal anders. Dus is kleur de kleur van een oppervlak bij wit licht.

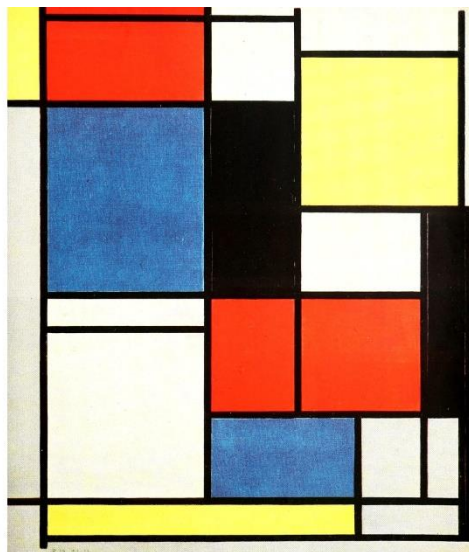
Primaire, secundaire en tertiaire kleuren

Om de begrippen **primaire, secundaire en tertiaire kleuren** te begrijpen, heb je de kleurencirkel nodig.

- **Primaire kleuren**

Geel, rood en blauw zijn de drie **primaire kleuren**. Je kunt die niet maken door andere kleuren te mengen. Het zijn de hoofdkleuren. Door geel, rood en blauw met elkaar te mengen kun je wel heel wat andere kleuren maken. Gebruik je magenta(rood), cyaan(blauw) en citroengeel, dan krijg je de beste effecten, net zoals in de kleurenprinter.

P. Mondriaan (1913), Tableau II

- **Secundaire kleuren**

Secundaire kleuren (of nevenkleuren) maak je door twee primaire kleuren met elkaar te mengen. Geel en rood wordt oranje, start met geel en voeg beetje bij beetje rood toe. Geel en blauw wordt groen, start met geel en voeg wat blauw toe. Rood en blauw wordt paars of violet. Begin met blauw en voeg wat rood toe. Wil je eerder een bordeaux kleur, dan begin je met rood.

- **Tertiaire kleuren**

Die verkrijg je door een primaire kleur te mengen met de naastliggende secundaire kleur, zo bekom je zes tertiaire kleuren: geeloranje en roodoranje, blauwpaars en roodpaars, blauwgroen en geelgroen. Alle kleuren bij elkaar vormen de kleurencirkel van Itten. Die is handig, hiermee kun je kleuropbouw en kleurcombinaties gemakkelijker begrijpen.

- **En zwart en wit en grijs?**

Zwart en wit zijn in theorie geen kleuren. In de praktijk hebben we wel een bus zwarte en een bus witte verf staan waarmee we kunnen schilderen. Door hoeveelheden wit en zwart te mengen bekom je grijs. Je kunt licht- of donkergrijs maken, naargelang de verhouding tussen zwart en wit. Wist je dat je meer diepgang krijgt in je grijs als je er ook een klein beetje van een andere kleur aan toevoegt? Bruin kun je op verschillende manieren verkrijgen: een donkertrap van oranje, twee complementaire kleuren mengen of de drie hoofdkleuren mengen.

Kleuren mengen

- **Additief**

Deze vorm van kleurmengeling ontstaat door licht van verschillende kleuren te mengen. Wanneer drie lichtbronnen met de kleuren *rood*, *groen* en *blauw* samenvallen, ontstaat in theorie wit licht. Dat gebruikt men bij beeldschermen, met pixels als lichtbronnen.

rood + groen = geel
rood + blauw = magenta
groen + blauw = cyaan
Samen vormen ze wit licht.

- **Substractief**

Dit is de kleurmening met inkt of verf. De primaire substractieve kleuren zijn cyaan, magenta en geel.

wit - cyaan - magenta = blauw

wit - cyaan - geel = groen

wit - magenta - geel = rood

Kleurschakeringen

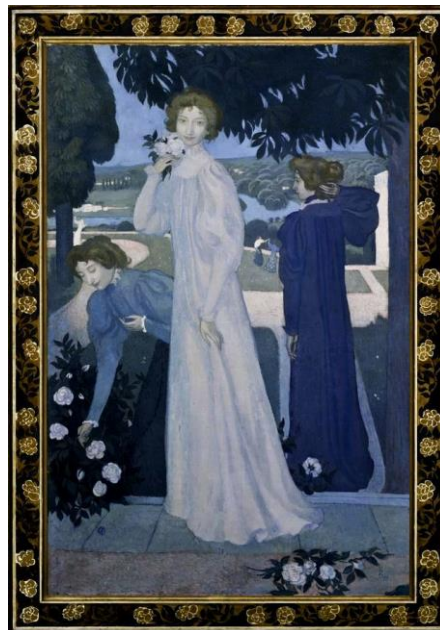
Als je aan geel denkt, dan kan het over verschillende schakeringen van geel gaan. We spreken van kleurtinten en kleurtonen.

- **Kleurtinten**

Als je een kleur mengt met een tweede kleur krijg je een kleurtint. Als je meer of minder van de tweede toevoegt, krijg je een andere tint. Lichte kleuren weerkaatsen het meeste licht, die zijn helderder dan een donkere kleur.

Neem je geel met een heel klein beetje blauw, dan krijg je zeer geelachtig geelgroen, doe je er meer blauw bij, dan wordt het geelgroen. Voeg je er steeds meer blauw bij, dan krijg je groen, blauwgroen en blauwachtig blauwgroen.

Aardetinten zijn natuurlijke, eerder gedempte kleuren die rustig overkomen.

Maurice Denis (1897), Portret van Yvonne Lerolle

- **Kleurtonen**

Een kleur in haar zuivere toestand heeft een sterke verzadiging, ze is fel. Dat noemen we ook een verzadigde kleur, haar *straalkracht* is het grootst. Als je ze met zwart of wit (of grijs) mengt, zal die verzadiging verminderen. De kleur blijft op zich dezelfde, maar ze krijgt een andere kleurtoon (of kleurwaarde). Een kleur kun je verbleken door er wit aan toe te voegen, denk maar aan de pastelkleuren. Een kleur kun je verdonkeren door ze te vermengen met zwart. In winkels waar je

goedkope verf kunt aanschaffen, verkopen ze zinkwit in plaats van titaniumwit. Een kleur verbleken doe je het best met titaniumwit, met zinkwit lukt dat niet zo goed.

Paul Klee (1921), Dream City

Kleurcontrasten

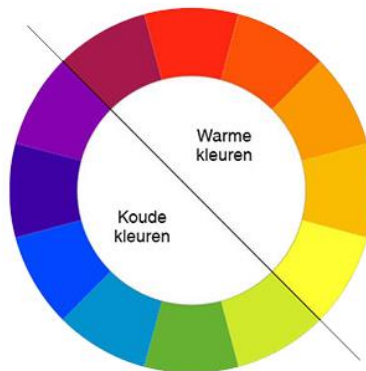
Met kleuren kun je heel wat sterke tegenstellingen maken, dat zijn contrasten. Er zijn heel wat contrasten te bespreken, we beperken ons tot drie: complementaire kleuren, het warm-koudcontrast en het simultaancontrast.

Complementaire kleuren staan recht tegenover elkaar in de kleurencirkel. Ze versterken elkaar. Een rode bloem in een grasveld valt beter op dan een gele bloem. Rood staat tegenover groen in de kleurencirkel.

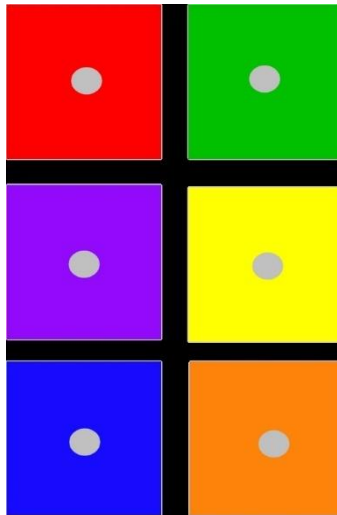

Juan Miro (1938), Summer, 1938

Warme en koude kleuren vind je aan twee kanten van de kleurencirkel. Warme kleuren gaan van geel tot roodpaars. Van paars tot groengeel vind je de koude kleuren. Koude en warme kleuren geven een sterk contrast tegenover elkaar.

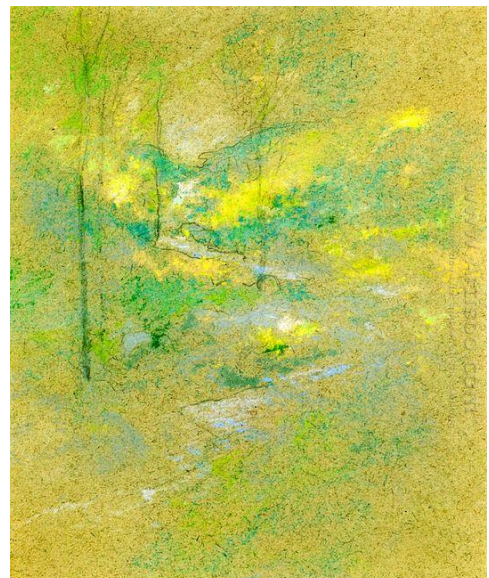
Simultaancontrast gaat over de invloed van de omgevingskleur op de kleur. Een grijs vlak ziet er telkens anders uit door de kleur ernaast.

Kleurharmonie

- **Harmonie door gelijkheid**

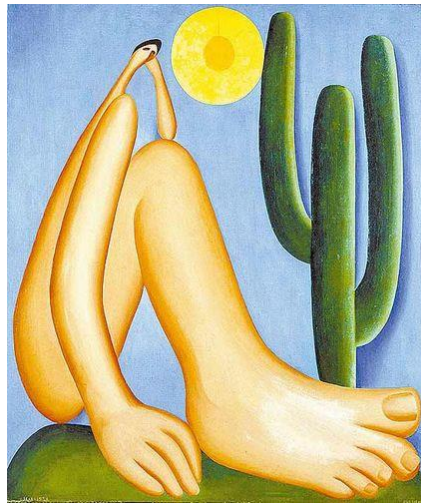
Kleuren die naast elkaar in de kleurencirkel liggen, passen bij elkaar. Dat geldt vooral bij aanverwante kleurtonen, maar dat geldt ook voor pasteltinten.

John Henry Twachtman (1891), Beek tussen de bomen

- **Harmonie door tegenstelling**

Twee complementaire kleuren passen bij elkaar, maar vormen een sterk contrast. De kleuren versterken elkaars werking.

Tarsila do Amaral (1922), Abaporu

Eigenschappen van kleur

- **Psychologische eigenschappen van kleur**

Kleuren kunnen iets oproepen en geven een bepaald karakter aan een werk. Zo kan een werk carnavalesk overkomen, rust oproepen, vrolijkheid uitdrukken, een zomerse sfeer weergeven door het kleurgebruik.

- **Symbolische eigenschappen van kleur**

Verschillende culturen kennen een eigenschap toe aan kleur. Wit is reinheid in het westen en een verwijzing naar de dood in de Chinese cultuur.

De bouwsteen VORM

Wat is vorm?

Een vorm is de uiterlijke gedaante van iets. In vlak werk wordt dat meestal door een omtrek aangegeven, in ruimtelijk werk door vlakken. Een vorm kan dus zowel vlak als ruimtelijk zijn, denk maar aan de vlakke vormen cirkel, vierkant en de ruimtelijke bol en kubus. In de bouwsteen vorm zitten heel wat begrippen vervat. De belangrijkste zijn vormsoort, motief, vormcontrast, lineaire vorm, silhouet, abstracte vorm, vorm en restvorm, stileren en abstraheren.

Lijnen en vormen

Op een vlak geef je een vorm weer door **een omtreklijn of contour**.

Een lineaire vorm is vorm (enkel) weergegeven door lijnen. Het gaat dan vooral over de vorm die door de lijn is afgebakend.

Een **silhouet** ontstaat als de onderdelen zijn weggelaten, je ziet alleen de omtreklijn en de vorm die zo ontstaat. Een schaduw kan ook een silhouet weergeven.

Vormsoorten

De **vormsoort** beschrijf je door de kenmerken weer te geven, vormen hebben een bepaald karakter. Hoe ziet hij eruit? Hoe is hij ontstaan? Wat drukt hij uit?

Hoekig, open, fijn, grillig, strak, sierlijk, organisch, samengesteld, ...

Henri Matisse (1943), Codomas, 1943

Vormcontrasten

Een **vormcontrast** is een sterke tegenstelling tussen twee vormen: een vorm kan hoekig of rond zijn, gesloten of open, organisch of geometrisch, ruimtelijk of vlak, gesloten of open, ...

Luc Tuymans (1994), The rabbit

Meer vormbegrippen

Als je een vorm weghaalt, blijft er een **restvorm** (of negatieve vorm) over.

Een **motief** is een vorm die je kunt herhalen.

Een vorm **stileren** is een vorm vereenvoudigen, terugbrengen tot zijn essentie, zonder toevoeging van details. Die vorm blijft wel herkenbaar. Abstraheren gaat een stapje verder, je laat de herkenbaarheid los zodat enkel de **(abstracte) vorm** spreekt.

Brancusi (1907), De kus

De bouwsteen RUIMTE

Wat is ruimte?

Ruimte is diepte suggereren in een plat vlak of spelen met de driedimensionele ruimte. Ruimte suggereren kan op verschillende manieren.

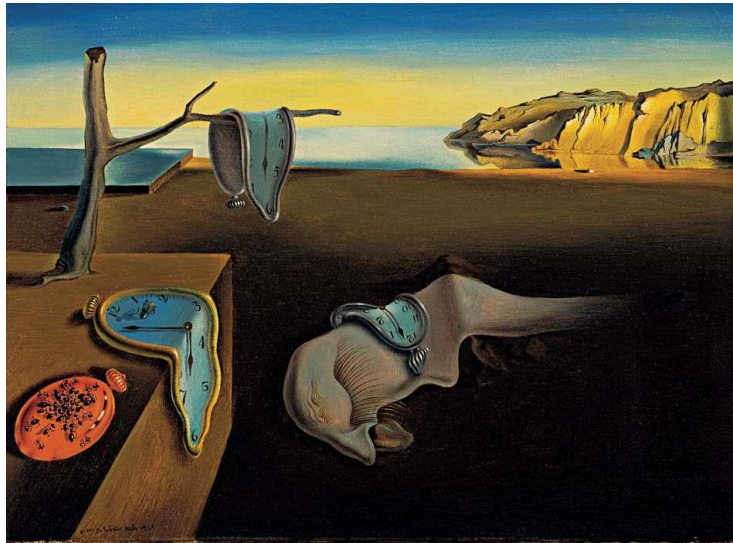
Werken in het vlak

- **Ruimtesuggestie** betekent dat je diepte wilt creëren, je wilt in een vlak een ruimte suggereren. Dat kan op verschillende manieren: door een grootteverschil (grote voorwerpen lijken dicht te staan; kleinere, smallere verder), plaatsing in het beeldvlak (hoe lager, hoe dicht ze lijken; hoe hoger, hoe verder) en de detailwerking (voorwerpen met scherpere details lijken dicht te staan dan vager). Deze technieken noemen we ook **dieptewerking**: verre dingen worden kleiner, lichter, vager en kouder in kleurgebruik, dingen vooraan groter, scherper, gedetailleerder en warmer van kleur.

*Pieter Breugel de Oude (1565), Jagers in de sneeuw
Duidelijk spel van voorgrond en achtergrond*

- **Omklapping en stapeling:** ruimtelijke relaties weergeven door beelden te stapelen of om te klappen. Kinderen geven op die manier vaak een ruimtelijke omgeving weer. Appels in een fruitmand plaatsen ze op elkaar.
- **Overlapping:** een vorm komt voor een andere vorm. In je hoofd denk je dat de tweede vorm volledig is en achter de eerste staat.
- **Afsnijding:** het beeld loopt verder maar de beeldrand snijdt het af, je ziet het niet.
- **Volumewerking:** door licht- en schaduwweergave kun je diepte geven aan een voorwerp, zo krijgt het volume.
- **Perspectief** is een wiskundige manier om het ruimtegevoel op te roepen. Zo heb je een- en tweepuntsperspectief waarin je werkt met een horizon, vluchtpunt(en) en vluchtlijnen.

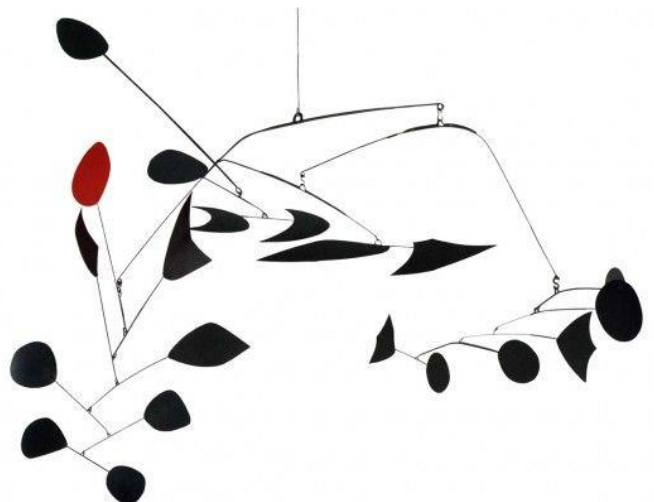

Salvador Dalí (1931), *Het uiteenvallen van de volharding der herinnering*
Dieptewerking door perspectief

Werken in de ruimte

Ruimtelijk werk gaat vooral over beelden, massieve werken zoals een standbeeld die ruimte innemen en installaties zoals mobiles, constructies met losse onderdelen die op een of andere manier spelen met de ruimte.

- **Ruimte innemen:** het plaatsen van een volume in de ruimte.
- **Ruimte doorsteken:** het werk doorsteekt of verdeelt de ruimte waardoor je de ruimte anders indeelt

Alexander Calder (1965), *Triumphant Red*
Een installatie die de ruimte doorsteekt

- **Ruimte omvatten:** een ruimte omspannen, hier speelt de binnenruimte ook een rol.

De bouwsteen LICHT

Wat is licht?

Dankzij licht kunnen we zien. Het soort licht beïnvloedt het kijken. De bouwsteen licht gaat over het spel van licht en donker en schaduwen.

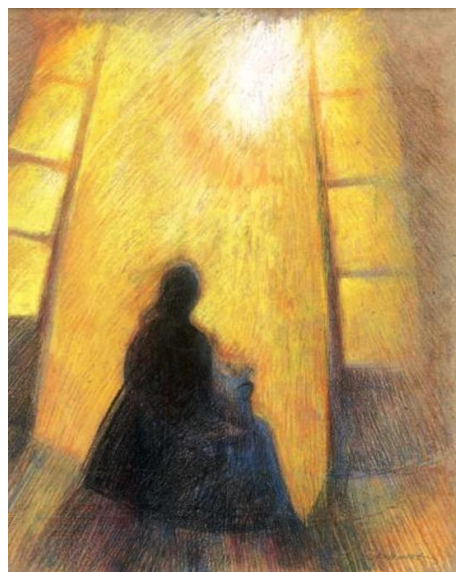
Over licht

- Het licht komt steeds ergens vandaan, dat is **de lichtbron**. Dat kan **natuurlijk licht** zijn (de zon bijvoorbeeld) of **kunstmatig licht** (zoals een lamp).
- **Soorten licht:** het licht kan direct of indirect invallen. Als het licht gelijkmatig verdeeld is, spreken we van diffuus licht.

*Daniel Buren (2014), Catch as catch can
Subtiel spel van gekleurd licht*

- **Lichtrichting** is de richting van waaruit het licht komt. Dat kun je zien aan de lichtere en donkere plekken in een beeldend werk. We spreken van **tegenlicht** (het licht komt van achteraan), **zijlicht** (het licht komt zijdelings) en **meelicht** (het licht komt over de schouder van de kijker).

*Léon Spilliaert
Het tegenlicht zorgt voor een contour, bijna een silhouet*

Schaduwen

- Een **schaduw** ontstaat als er een donkere kant ontstaat door de lichtinval. Is die schaduw op het voorwerp zelf, dan spreken we van **eigenschaduw**. Valt die neer op een ander vlak, dan noemen we dit **slagschaduw**, op de grond bijvoorbeeld. Een **gebroken schaduw** valt op twee vlakken en verandert van richting.

*Johannes Vermeer (1667), Het meisje met de parel
Het licht valt op het gezicht van het meisje*

- Schaduwen kun je in beeldend werk weergeven door **grijswaarden** te gebruiken, verschillende toonwaarden. Je kunt sommige delen donkerder maken door te arceren. Je tekent evenwijdige lijnen. Meerdere evenwijdige lijnen tekenen, doorgaans diagonaal op elkaar noemen we kruisarcering. Vrij arceren doe je door groepjes evenwijdige lijnen te gebruiken.

Clair-obscur is een dramatisch effect in fotografie of beeldende kunst door een sterk contrast tussen licht en donker.

Rembrandt (1632), De anatomische les van Dr. Nicolaes Tulp

De bouwsteen TEXTUUR

Wat is textuur?

Textuur heeft te maken met het oppervlak, de huid van dingen. Een voorwerp kan er zacht, hard, glad of korrelig uitzien of aanvoelen.

Textuur met materialen

Textuur bij driedimensionele voorwerpen kun je voelen, de bolster van een kastanje is stekelig, boomschors voelt ruw aan, een steen uit de rivier is glad en hard, ... Kunstwerken hebben ook een oppervlak, dat noemen we de textuur van het voorwerp. Soms aangebracht door de techniek, soms door de eigenheid van het materiaal, textiel of verf bijvoorbeeld.

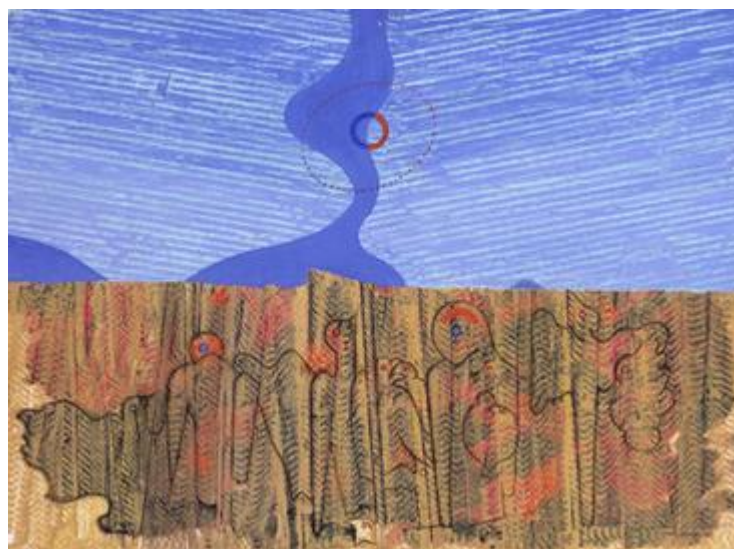
Veelgebruikte termen zijn stekelig, zacht, ruw, hard, behaard, hobbelig, vlak, korrelig, stekelig, glad, oneffen, ...

*Hans Arp (1953), Wolkenherder
Voelbare textuur*

Textuursuggestie

In tweedimensionaal werk kun je iets glad, zacht, korrelig of stekelig voorstellen door het te suggereren. Je kunt het niet echt voelen, daarom spreken we bij vlak werk van **textuursuggestie**. In tekeningen kan dat door puntjes, lijntjes of vlekjes.

*Max Ernst (1926), Het woud
Textuursuggestie*

Soms gebruikt men ook **fantasietexturen**. Texturen die er van nature niet bijhoren, net zoals in het werk van Oppenheim.

Mère Oppenheim (1936), Le Déjeuner en fourrure

De bouwsteen COMPOSITIE

Wat is compositie?

Compositie is de ordening van onderdelen tot een geheel. Je plaatst de elementen samen volgens een bepaalde strategie om bijvoorbeeld spanning te creëren in het vlak of de ruimte. Alle andere bouwstenen kun je in die ordening betrekken door na te denken hoe ze zich verhouden: de onderlinge relaties tussen vormen, kleuren, vlakken, lijnen, ...

Compositievormen

Een vlak ordenen kun je op verschillende manieren, zo kom je tot een compositieschema.

Over-all-compositie: alle onderdelen zijn regelmatig over het vlak verspreid, er is niets dat echt in het oog springt.

Centraalcompositie: het belangrijkste staat in het midden, doorgaans is rond het centrale object omgeving te zien, denk maar aan een portret.

Symmetrische compositie: een deel komt terug op de andere helft van het werk, doorgaans in spiegelbeeld. Er is een evenredige verdeling waardoor evenwicht en rust ontstaan.

Michelangelo (1511), De schepping van Adam

Hier is een symmetrische opbouw merkbaar, ze ontmoeten elkaar in het midden

Asymmetrisch: de linker- en rechterhelft zijn duidelijk verschillend waardoor dynamiek ontstaat.

Diagonale compositie: de ordening verloopt via een schuine lijn, dat zorgt meestal voor een dynamisch effect.

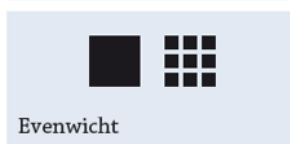
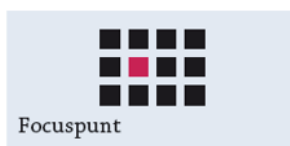
Edgar Degas (1878), De ster
Hier is een diagonale compositie van linksboven naar rechtsonder

Sommige compositievormen geven een indruk van beweging, dat zijn **dynamische** composities, andere zorgen voor rust en stabiliteit, dat zijn **statische** composities.

Vormgevingsprincipes

Via vormgevingsprincipes kun je een effect versterken.

- Focuspunt: een duidelijke blikvanger in de compositie
- Ritme: verschillende vormen afwisselend laten terugkeren
- Evenwicht: gebalanceerde rustige opbouw
- Eenheid: harmonie van de onderdelen in een geheel
- Beweging: suggestie creëren dat objecten bewegen
- Herhaling: onderdelen komen op een regelmatige manier terug
- Contrast: een duidelijke tegenstelling in vorm, kleur, ...

*Francis Goya (1814), 3 mei 1808 in Madrid
Het focuspunt ligt op de man die neergeschoten wordt*

Een patroon is een herhaling van een motief op een regelmatige en gestructureerde manier.

